

XII KORUNK

ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK

HORVÁTH ANDOR
ÖTVENES ÉVEK
DENIS DE ROUGEMONT
KORUNK DILEMMÁJA ÉS EURÓPA
SZABÓ GYULA
"IGAZSÁGKERESŐ LÁMPÁS"
SZÁSZ JÁNOS
TERROR AZ IRODALOM ELLEN
BARACS DÉNES
KÍNA – HULLÁMVASÚTON
FODOR SÁNDOR
A FÉLELEM ÉVTIZEDE
HANS BERGEL–HAJDÚ FARKAS-ZOLTÁN
"SENKI CÉDÁJA NEM VAGYOK, S MŰVÉSZETEM SEM AZ..."
NYITRAI MÓZES
HAT ESZTENDEIG PALÁST NÉLKÜL
VIRÁG ZOLTÁN
SZIVERI JÁNOS KÖLTÉSZETÉRŐL
MARKÓ BÉLA
AZ ELEFÁNTCSONT ÁRA

ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK
ÖTVENES
ÉVEK

EZERKILENC SZÁZKILENCVENHÉT

9

KORUNK

KULTÚRA • HAZA • NAGYVILÁG

HARMADIK FOLYAM VIII/9. 1997. SZEPTEMBER

HORVÁTH ANDOR • Ötvenes évek.....	3
DENIS DE ROUGEMONT • Korunk dilemmája és Európa	6
SZABÓ GYULA • „Igazságkereső lámpás”	21
SZÁSZ JÁNOS • Terror az irodalom ellen.....	34
BARACS DÉNES • Kína - hullámvasúton.....	40
MIKLÓS GYÖRGY • Tárgy és módszer	48
FODOR SÁNDOR • A félelem évtizede	52
HANS BERGEL-HAJDÚ FARKAS-ZOLTÁN • „Senki cédája nem vagyok, s művészetem ugyanvalóst nem az...”	56
NYITRAI MÓZES • Hat esztendeig palást nélkül (1958–1964).....	68

TÁJOLÓ

VIRÁG ZOLTÁN • Test(tér)kép.....	79
----------------------------------	----

TOLL

MARKÓ BÉLA • Az elefántcsont ára.....	89
BALLA ZSÓFIA • A párka.....	90

KÖZELKÉP

DÁVID GÉZA • Egy magyar demográfus.....	92
---	----

MŰ ÉS VILÁGA

FEJÉR ÁDÁM • Mi született újjá a reneszánszban?.....	95
--	----

HISTÓRIA

KALI KINGA • A gyergyószentmiklósi Vörös Köpenyegesek	106
---	-----

TÉKA

OROSZ JUDIT • Mint aki megérkezett..... 114

TALLÓ

SZABÓ GÉZA • Románia integrációs politikájáról..... 116

H.A. • A táborparancsnok jelenti 119

KÉP

KAZÁR LÁSZLÓ (a Grafica militantă românească -
Harcos román grafika című, 1963-as kötetéből)..... 122

Alapítási év 1926

Főszerkesztő
KÁNTOR LAJOS

Szerkesztőtanács
CSIKI LÁSZLÓ (Budapest)
CS. GYÍMESI ÉVA
HAJDÚ FARKAS-ZOLTÁN
(Heidelberg)
JAKABFFY TAMÁS
KELEMEN HUNOR
KOVALSZKI PÉTER
(Detroit)
LÁSZLÓFFY ALADÁR
NAGY GYÖRGY
SZILÁGYI N. SÁNDOR
VARGHA JENŐ-LÁSZLÓ
VETÉSI LÁSZLÓ

A szerkesztőség tagjai

CSEKE PÉTER • SZOCIOGRÁFIA
HEIM ANDRÁS
(műszaki szerkesztő)
HORVÁTH ANDOR
(főszerkesztő-helyettes)
JÓZSA T. ISTVÁN • MŰVÉSZET
KOVÁCS KISS GYÖNGY • TÖRTÉNELEM
(szerkesztőségi főtítkár)
SELYEM ZSUZSA • IRODALOM

DEÁK ATTILA
(gazdasági vezető)

Títkárság
LAKÓ BOGLÁR
SASS GYÖNGYI
WINTER PÉTER

ILIA MIHÁLY (Szeged)
a TÁJOLÓ rovat szerkesztője

Szerkesztőség: Kolozsvár, Iașilor (Nagy-Szamos) utca 14. Telefon/Fax: 064/432154
Postacím: 3400 Cluj, c.p. 273, Románia
Fényszedés: KOMP-PRESS Kft. Kolozsvár, Gen. Eremia Grigorescu (Rákóczi út) 52
Nyomda: ALUTUS, Csikszereda, Hargita út 108/A. Telefon/Fax: 066/193108

Virág Zoltán

Test(tér)kép

Sziveri János költészetéről

Örömtelen életrajzának (Biografija bez veselja) tizenegyedik paragrafuszában Mirko Kovač így vélekedik az író kötelességéről: "Nem állítom, hogy az írónak csak vigyorognia kell, vannak/ azért kötelességei,/ rigorózusnak kell lennie önmagához,/ a sokféle zaklatással szemben pedig hajthatatlannak./ Csak addig kell kételkednie, amíg a kétely/ az alkotást érinti,/ és azt kell mondogatnia önmagának:/ nem értem el, amit akartam, kezdem/ újra!"¹ Sziveri János a szerepvállalásnak ehhez nagyon hasonló, a saját maga számára pedig mindvégig irány- és mértékadó általános intelmét egyik utolsó nyilatkozatában a következőképpen fogalmazta meg: "A költészetnek egyetlen célja van, az pedig nem egyéb, mint a személyiség autonómiájának a meglelése."²

Komoly jelentősége van annak, hogy a válságos testi helyzet, a korporális támasztékok épségének folyamatos megbontódása egyáltalán nem mérsékelte, hanem kikezdehetetlenné változtatta e költő szemléletformájának tartósságát. A betegséget, a szervezet kínokkal tetézett ostromállapotát valamely száналmasan jellegtelen és semmitmondó, siránkozó-önvallomásos költői program részleteként szüségtelen volt tematizálnia és dokumentálnia, hiszen a testiséget egészében, a saját test tapasztalatával egybefogva úgy próbálta megragadni első verseskötetétől kezdődően, mint "a belsőben a külső és a külsőben a belső keresését, egy univerzális és globális bekebelezési képességet".³ A térfoglalás kapacitásának közvetlenül testi sensatiójában a kiterjedés határjelölői váltak leginkább fontossá Sziveri János számára. A gyanútlan és védetlen test minden megrázkódtatása a korlátainknak szóló áldozathozatal nyugtalanító kérdését

Tájéoló

Szerkeszti: Ilia Mihály

hívta elő lépten-nyomon: mikor egyenértékű a fájdalom és frusztráció a szabadulás boldogságával? A hatvanas-hetvenes évek symposionistáit jellemző érdeklődés atmoszférájában a test markereire fordított figyelem nála annak lett számbavétele, hogy egy test animációját az élet metamorfózisaként⁴ lehet megérteni.

A test mellőzhetetlenségének és igénybevettségének fenyegető szimmetriáját a lélekállapot sajátos természetrajzában mérte fel és jelenítette meg a

Szabad gyakorlatok (1977) több fontos költeménye. A "tudatban időtelenné mertült létdíszonanciák"⁵ szorításának összbenyomását sugározzák, és a "konkrétumokra alapozó léttapasztalat lehetőségét"⁶ villantják fel a vékonyka könyv legjobb versei. Elsőként mindjárt a kötetet nyitó *Emberi hang*: "Vajon/ ki verte be ablakod, nyitott üvegfejed,/ ki csapta össze ily konokul anatómiádat?/ – Én már más világból való vagyok./ Már más világba való vagyok." A kibontakozást késleltető ellenerők összjátékában a test nem a világ egyszerű dolgaként játszik szerepet, hanem olyan intencionális lényegegyüttesként, amely előidézi egy világot,⁷ kelti azt: "Összegezem: az eddigieket. Az elkövetkezőket./ Találomra mindent ami van (s nincs)./ Tagjaim legapróbb szövődését,/ kapcsolataim fel nem ismert tárgyait./ Befogom az úrt két megvesztegetett harapás közé." (*Szabó Lőrinc számbavétele*). A teret felsértő és e tágasságba süppedő jelenléte céltudatos veszteglés, hiszen "piheként feszülve a lehetőségek között" foglal helyet a barátságtalan tátongásban. Ám anyagi elrendezettsége és meghatározottsága olyasformán mutatkozik meg a felfokozott élménytelenség körkörös hangulati ismétlődéseiben, mintha materialitásának esetleges viszonylatairól egy ismeretlen és titokzatos szertartásrend törvénygyűjteménye már régen rendelkezett volna. A megszakíthatatlan csatolásban állás teherbírásának folyamatos próbára tévése és a szabályozott eredet kifürkészhetetlensége nyújt biztonságos védelmet ahhoz, hogy se a néhol felszabadítónak látszó élményhiány kihatásai nyomán, se a közvetlen benyomások helyenként szórakoztatónak mutakozó kirekesztése révén ne történhessen átlendülés a tartalmatlanságba. Legkifejezöbben talán az (*Érzékeny varangyerezetű...*) verssorai ("Anyagom egyetlen metaforám./ Seholy egy megfelelő zug, egy biztos rejtekhely,/ ahová elmozdíthatnám"), továbbá az utolsó vers, a *Záradék* határozott mondatai ("A mélybe tépek, mint mikor már látni sem lehet:/ fénye tartva mindent, ami bent van./ Itt, a végtelent befogva") érzékeltetik és nyomatékosítják, hogy a *Szabad gyakorlatok* költője számára kizárólag a megélt test volt elfogadható egzisztenciális alapszituáció.

Az üresség befogásához, a mélység átfésüléséhez és a súlypontok közötti feszülés kibírásához a *Hidegpróba* (1981) versalánya már a szervezet jótállására hagyatkozva szánhatta el magát. A korábbi kötet képzetei térnek vissza például a *Kényelmetlen megfigyelésekben*, a *Miféle anyagokban*, az *Ami a múltba átmenthetőben*, de a *Mélységes mélyben*, a *Fagypony alattban* vagy az *Orfikus napi teendőkb*en is. A hiánytapasztalatok visszaverhetőségéről az emberi test teljes felületi igénybevehetőségével élve érdemes gondoskodni: "legyen ki-ki magának jelen,/ és az anyag amiből összeáll. – Már nincs ami/ ne azért lenne, nemlétét bizonyítsa újra." (*Tiltott tilalmak*) A heideggeri bölcsélet ismert kérdéskörére utaló sorok egy lényegileg egybefoglalt kétalakúság fizikai pólusán teszik láthatóvá a testet, amely többé-kevésbé az öntudat támogató és/vagy akadékoskodó, rámenős partnere, de mindig közreműködik az én artikulációjának és aktualizációjának különféle módzataiban.⁸ A *Korlátok* William Blake-től választott mottója és a szöveg első versmondata ("Testem ékei feszítik a Dalt, olyannyira/ remélt szárnyalásom szűkülő abroncsai mögött") a reménytelen távlatok előtti vergődés kínját a költemény születésének baljós körülményeivel kapcsolja össze: "Mert mikor a vers születik, minden éppen elvetél./ Amikor fogan: heréltek és meddők párzása van./ Is-

mered-e Janus – kérдем –, e bús folyamokat.” A szöveg nem véletlenül a kezdet és a vég római istenét, az aranykor uralkodóját, a világhosszgot adó Janust és a nevének örökösévé lépő költőt, Janus Pannoniust szólítja meg az elődök sorából. A barbárság, az “illegális primitivizmus”⁹ felhasznált motívumával a kései költőutód az *In continuó*ban már korábban Janus Pannoniusra emlékeztetett, az idegenség örökös helyzetét a barbarizmushoz tapadó logosztalanság bódulatában fogadva el: “Mivé lettem és tettem azzá másokat?/ Mintha a költő korának barbárja lenne:/ ki-ki a maga fészke alatt tisztít/ és dagaszt.” Halogatás nélkül megbékült azzal a belátással, hogy a költő mindenkori kárhozottságát, az általa beszélt nyelv kárhozottságát és a költészet ellenállhatatlan hiábavalóságát csupán barbarofonikusan (βαρβαροφωνος) sikerülhet megközelíteni, és ekképpen érdemes reprezentálni: “Elérhetetlenek számunkra / a szó rejtélyei. És mégis e kudarc gyönyörűsége / kínoz folyton, az idők zúzódásában.” (*Költészet*) A *Hidegpróba* költészetében a test orfikus, ceremoniális képviselőjét megkívánó önfeledt elfoglaltság válik ebből az engedékeny felismerésből, olyan “fekélymatató játék”, amely “biztató a szervezetre nézve” (*Orfikus napi teendő*). Az önnön anyagi fennhatóság pontosított mértékét az *Átváltozások* határozza meg, a *Hogy- és hollétem felől* pedig az (*Érzékeny, varangyerezetű...*) egykori reflexióit mérlegeli és értékeli újra: “Földszárga üvegszelek közt lüktetek. Arcom,/ Kezem: érdesre sikált építményeim./ Magam metaforája vagyok.” Koncz István írja *Pantomim* című versében, hogy a test “fő mutatóvány”, “csalhatatlan mérték”, és mintha Sziveri János ugyanerre az összefonódásra érezne rá, amikor a testet minden korlátozottság ellenére az önmegvalósulás nélkülözhetetlen instrumentumának, megbízható mérőműszerének tekinti, olyannak, amely úgy érzi a világot, hogy közben saját magát érzi.¹⁰ A felelősségérzet folytonosságát, a leolvashatóság mindenkori esélyét a “valódi és tulajdonképpeni tér-időbeli co-extenziója”¹¹ teremti meg. Állandó “extatikus”¹² arcultához a felület tartozik, amely a hús csillogásával együttesen képi a láthatóság teljes részét. A megélt test újfajta jártasságok, szokások és magatartások elsajátítása, gyakori kinyilvánítása révén rendezi át szüntelenül a maga repertoárját. E munkája során éppen az őt körülvevő világ követelményei, fenyegetései és csábításai segítik azzal, hogy lépésről lépésre kalauzolják a saját képességszerkezetének megformálásában.¹³ Az *Anti-poétika* “rejtelmes terpesz-háromszöge” talán nem véletlenül próbál a test prizmatikus minőségére összpontosítani, a költő pedig az extatikus üzemmód velejárójának tekintve teszi közzé a testiség bizalmas részleteit: az ortúrát, az ülepvakarást és “holmi szellentéseket”. Az intimitás felszámolását az emelkedettség csalóka hangján közvetíti, de voltaképpen a mindig számadást követelő ironia útmutatása¹⁴ szerint jár el: “Ennyit én (én, mint Én) is elmondhatok/ és megkapom mindennapi kegyelmem.” Az *Anti-poétika* meg az utána következő négysoros nemcsak utolsó versei a *Hidegpróba* kötetnek, hanem olyan további versek sorát is megindítják, amelyek a test mélyéből eredő, onnan kívülről érkező és alakot öltő testiség elevenségét élezi ki, a felforgató humor által fölfokozva azt az atavisztikus nosztalgiát, amely a test kezdődését az emlékezet végződésénél álmodta meg.

A *Dia-dalok* (1987) és a *Szajbarágás* (1988) verseiben a szertartásos jelleg elementáris fokozatai a szervezet regionalitásának láthatatlan mélységeiből ve-

tülnek elő, és a test "recesszív"¹⁵ oldalának dimenziói fesztelenül egyéni bio-flashback mozzanatok nyomán tárulkoznak fel. A kikívánczó gyomortartalomtól az orrváladékon vagy az ürülés más megnyugtató eredményein át egészen a vérig terjed az értékeknek az a hálózata, amely a mindennapok szokásrendjének némelykor alantas, viszont legtöbbször elkerülhetetlen időtöltéseiből szerveződik össze a "végnélküli önmatatás" (*Coitus interruptus*) folyamán. Ahogy a szertartás egyediségét a *Hidegpróba Orfikus napi teendők* című verse a "mesterkeresés" helyett inkább a mesterség utáni kutatás "fekélymatató" játékával bontakoztatta ki, úgy a szembesülés itt immár a megkönnyebbülések bekövetkeztével összhangban történik, hiszen a költő "változtatja folyton leshelyét/ és a dolgok (v)elejéig jut el" (*A költő tisztálkodik*). Így a "szertartás" érvényes, "igazi szertartás" lesz, sőt az ember hátsó fertályához kapcsolódó megismerés formáinak és eljárásainak olyan tudományává lényegül át, amelyet élénk anális hangeffektusok, bőséges altesti képződmények illusztrálnak elég kimerítően. E kopro-logika törvényszerűségei a "segg-gag" különböző fordulataiból bontakoznak ki, de eközben a "pionír díztőkök" (*Parasztballada a tökférgekről*), az "élpoltikai bazár" (*Balkáni kesergő*), a "satufejűek" (*A Couleur lokálban*) behódolás világának riasztó kilátásait is megmutatják.

A "föltüremelő dagály" (*A rombolás előképei*) elárasztotta világ trágyaözönös környezetrajzának az évszakok maratonját szervező és a szervezet idényjellegűségét szabályozó "teleologikus tél" (*Próféciaék*) a meghatározója: "tél van ránk fér a telelés/ a kegyekbe megyünk kavicsnak a téli teli/ begyekbe/ s hull a hó/ s hullaloltok a havon" (*Szárbarágás*). A "letéteményes tartományi lét" (*Kéz kezét*) teljes elborítottságában, ahol a szennyező gyalázatos tapasztalatához kell hozzászokni (*Vércse-rét*), és a tiszta érzést, könnyed légzést, zavartalan látást a szarsűrűség erőteljesen korlátozza, nem az égen megjelenő tiszta alsóruha hozhatja a megoldást,¹⁶ hanem a foltos gatyák rendszeres kifőzése (*Röpke nyáreleji fagyok*) és fölöttébb ajánlatos cseréje (*Idill-dal, férfigra*). Noha a maga mosnivalójával a költő eleget bibelődik, a világ szennyesének tisztításához aligha tud hathatós segítséget nyújtani, hiszen testhezálló rutinosságát saját fehérenemű-készletének felhalmozására kell fordítania. A perisztaltikus lét- és világszemlélet anyagcserés élménykörei, a nyüzsgő belső részek meg a "test egyéb vakékeinek" (*Egyszerű ballada a szervezetről*) organikus viszonylatai az alávetettség többszörös kényszerhelyzetére reflektálnak, ráadásul a "fönákjáról látás, a csúfolódás, a defetiszáló retorika a groteszk alnyát is sújtja"¹⁷.

A gyakori előfordulásával figyelmet ébresztő szervezet kifejezés egyrészt az emberi testek politikai technológiáját irányító hatalom kiszolgáltatottjára, töltődő-ürülő alárendeltjére vonatkozik, másrészt nyilvánvalóan jelentheti az uralom mikrofizikájának azt az intézményes megmozgatóját¹⁸, amelynek autoritása a hétköznapok bensőséges pillanataira fokozott mértékben kiterjed. Egy túlságosan jól szervezett és vezérelt műveleti rendszerert tehát, amelynek hatékony tevékenysége szintén a "segg logikájának" tananyagához vezet el, ebből pedig az anyagmegmaradás törvényét az önkéntelenül áldozattá válóknak elegendő megismerniük: "De hiába hisszük, jobb lenne más itt,/ olyan mind egy medve, farkas vagy tigris,/ ha fölfal, szar leszünk úgy is, meg így is". (*Med-*

ve a *temerini határban*) A "radikális kritikai alapállás nyelvi-szemantikai akcióit"¹⁹ a tarka trikóban előlépő költő a tömegkultúra irodalom alatti rétegekbe zuhant, elcsépelte, de sokszor mégis játékosan felpezsdített műfajaiban (ballada, ide-óda, röppentyű, idill-dal, tömegdal, szatíra, algorigmus, sláger, bagatell, plágium, natúr-szelet, művedlés), a lehető legegyszerűbb prozódiai és rím-technikai megoldások alkalmazásával viszi véghez. Azt tudatosítva ismét, hogy a "nyelvsilóban" (*Ünnepjavító*) élés barbarofonikus akusztikáján aligha lehet finomítani: "A nyelvet is alig töröm – / s túrom./ Lelkem az egekben totyog./ S félek, ha hallom, hogy/ élek." (*Prófécia*) A szavak állandó reszekciója, az eltérítendő reminiscenciák meg az idézetek (Horatius, Villon, Janus Pannonius, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János, Ady Endre, József Attila, Domonkos István etc.) elhajlásai mutatják a szövegtér és a kendőzetlen nyelvi-politikai magatartás görbületeit. "Észrevétlenül belekerültünk valamiféle mitológiába/ mondhatni szintiszta *Wahrheit* dicső korifeusaim" – olvasható a *Közérdekű ballada a valóságról* című költeményben, sőt ennek a mitológiának "kopro-satanisztikus"²⁰ megvilágítását nyújtják a szövegek. A test, a "vérgyár" (*Testsel*), a "pszichotikus bőrcsont-tokban" lévő "öntudat-gyártmány" (*Húsevők*) a fekete és fehér közötti prizmaként viselkedik a káosz és kozmosz, ég és föld, transzcendencia és mindenkori életvalóság tönkrement, szétbomlott állapotának tisztázásakor. Sajnos az élő test ritmikus tagolódása és szezonálissága, a "megint tél vagy" (*Vércse-rét*) evidenciájában, a Vörösmarty Mihály könyörtelen, "teleologikus" telében törvényesül, amelyben a hó – a tél véreként – a maradéktalan megőrződés kedvezményét nem kínálja, hanem mindössze a világ szembetűnő excrementális erőnlétének tartósodását támogatja. Ezért e költészet közvetítette barbarofónia sem lehet másféle, csak menthetetlenül (e)szkatalogikus: "S mint ki fejében hordja végbelét./ döfödi az Ég/ a Föld ölet: össze-szét, föl-le./ Nyakig szarban/ a tárgyak –/ Elfutok, de bevárlak." (*Prófécia*).

A nyújtható és hajtogatható identitásúra edzett "örök karrier-szeparátumok" és a "húsdarálóban kopaszodó formafejek" (*Röpke nyáreleji fagyok*) ürüléktorlaszos pandemóniumában a költő védőőrizetét bizalmasa, kedves példaképe látja el, de az eleváció kettejük memóriajátékának őszinte emberi gesztusa lehet csupán: "s nem is sejted/ lázadznak a sejtek// testemben mindhiába:/ szállni a nem-léttel vitába/ minek hogy hasztalan perelj/ rajtad a sor Attila – emelj." (*Memóriajáték J.A.-val*) A versben megvallott betegség nem pusztán a szervezet orvosilag magyarázható működési zavarait vagy a testi rongálódás egyre fenyegetőbb élettani következményeit jelenti Sziveri János számára, hanem az életnek olyan fejleményét, amelynek egzisztenciálisan és ontológiailag értendő a fontossága. A *Dia-dalok* kötetén kívül ez a szöveg a *Mi szél hozott?* (1989) *Spiritusz* című ciklusának záródarabjaként újra feladatot kapott. Nem minden ok nélkül, hiszen a költő Magyarországon kiadott második könyvének meghatározó témaköre lett az "egészség és a betegség közötti ingázás"²¹.

A *Mi szél hozott?* szövegeinek a "felfoghatóság határán rejtőző" (*Appendix*), "elhasználdott ócska roncs" test (*Intés a megmaradókhoz*) a legjelentősebb szereplője. A groteszk láttatásmód segítségével a kötetet indító *Alig valami* című vers erre azonnal figyelmeztet: "zakatolok mást se hallani/ csahog

bennem a véreb/ alig maradt belőlem valami/ csupán e csöppnyi méreg". A groteszk testábrázolás kiemelkedő elméletirójának szavait kicsit átfogalmazva, a test úgy bukkan fel e költeményekben, mint a feltartóztathatatlanul elpusztuló és újrakeletkezni képtelen élet "átjáróháza",²² a halál és a terméketlenség "közlekedőedénye"²³. A *Nem félünk a farkastól* már-már olyan biomechanikus létesítményként jeleníti meg, amely áttetsző vetítőernyőként mutatja a betegség körvonalait, mind jobban felerősítve eközben a károsodás fékezhetetlen szétterjedését aláfestő neszeket és zörejeket: "éjt nappallá téve hallgatom/ molekulám sűrűlődszának zaját/ s félek// félek a/ vérpenészbogarak sistergésétől/ tapétabőr-fedezékem alatt". A rosszabbodás és az erőre kapás epizód-szerűségét a közösségi létezés veszteségsorozataiban (pl. *Múmoha*, *Ólmos eső*, *A fejszög visszaüt*, *A csiga vére*), az őszinte baráti kötelek és a férfi-nő viszonyának alakulásmenetében (pl. *Visszaönzés*, *Mielőtt elkapnád*, *Izzó semmiség*, *Appendix*, *Ingyencirkusz Mák Ferinek*) veszik sorra a költemények. Minden a "testiség és testvériség között" (*Áin és Kábel*) zajlik, és a betegség projektoraként értelmezett, az "érzékeny állataként"²⁴ felfogott test szüntelenül emlékeztet léthez való hozzájárulásának visszavonhatóságára: "furcsa szerkezet az élőszerkezet/ [...] képzelheti magát akár szabadnak// de álmai persze szerteszaladnak/ kevesebbet kap mint amennyit remél/ s mire föleszmél immáron nem él" (*A holnap hősei*). Ebben a helyzetben a költő önmagával szemben érzett kötelezettségét csakis a tömény önvizsgálat és számadástétel²⁵ hitelesítheti. A vállalt folyamat menetét se visszafogni, se súlytalanítani nem képes a hanyatlás és a fájdalom szakaszainak, azaz a reménytelenség újabb meg újabb változatainak egymásra halmozódása, mert a versalany továbbra is az irónia és a groteszk kettős kötésének oltalmára bízta magát. Ehhez a kétszeres támogatáshoz pedig a korábbi kötetekhez hasonlóan alkalmazkodik a *Mi szél hozott?* összes versszövegének formaszervezete, rimelhelyezése és ritmusösszeállítása. Méghozzá éppen azért, hogy Sziveri János a versbeszéd töretlen lendületét újfent a magyar költészettörténet 15. századtól 20. századig ívelő nyelvi körképét befogni kívánó és erre állandóan reflektálni képes nyelvi fesztelenséggel igazítja és hangolja összeillő egységbe. A híres verscímek és verssorok parafrázisaival kihívóan dúsitott, viszont mindig feszesre épített versszerkezetek rendszerint sorra megidéznek egykori eredeteik vonalvezetését. A legapróbb részletekre kiterjedő nyelvi pontosság, a kifejezésmód tömörsége, velőssége és fegyelmzettsége egyaránt jellemzi azt a hangot, amely a már elkerülhetetlen megsemmisülés közelében kényszerül értékelni a tönkremenés és felszámolás tragikus létezési határhelyzetét.

A tényleges helyzetfelismerést a *Gubanc* című költemény utolsó szakasza a halál lényegszerűségére vonatkoztatott tételmonddal egyértelműsíti: "Az elhalálozás nem túl nagy érdem." A halál a legsajátabb létlehetőség, vonatkozás nélküli, meghatározatlan és meghaladhatatlan, amelyben a játék a tulajdon jelenvaló létére megy ki.²⁶ Természetesen ebből adódik, hogy e versben a halált érintő emberi bizonyos lét a betegség kétségbevonhatatlan nyilvánvalóságával számolva próbál meg egzisztenciálisan és ontológiailag kitüntetett maradni. Hiszen a halál "lényegszerűen mindenkor az enyém"²⁷, és mert ez a "világban-benne-lét bizonyossága".²⁸ Csakhogy a gyógyíthatatlan betegség kiváltotta állandósult fájdalom és szenvedés könnyedén belekristályosodhat a lélekbe és a

tudatba, miközben bekebelezi, felőrli és időtleníti a testet. Mivel a kínlódás érzékelhetetlenné tágitja a testhatárokat, a jelenlétesztés olyan fokozatát juttathatja érvényre ezáltal, amelyben a "-telenedés, -talanodás" a tökéletes eldologiasodás létformájához rögzíti a személyiséget is. A költő nagyon következetesen, éppen a kötet egyik legszemélyesebb versében, a *Patkóbéldobogásban* számolja fel a halálhoz való hozzátérés magánjellegű kívánalmait, és itt vonja vissza a meghalásban történő privát részvétel igényét: "tűlette magát halál a világon/ fordulnék már felőle másfele/ fordulnék már föl is csak nélküle".

Eredetisége és közvetlensége folytán a fájdalom közvetíthetetlen élmény,²⁹ és így szorosan kötődik az igazi misztikus tapasztaláshoz, amelynek minden részese sokkal többet képes magából felfedezni, mint amennyit valóban artikulálni tud. A *Bábel* (1990) költője láthatatlan erővonalak vonzásában áll, amelyek egy mélyen rejlő centrum felé visznek, és haladása ezen az úton emlékeztet az iniciációra.³⁰ Beavató szertartásának lépcsőfokai a halál előcsarnokain (atria mortis) át vezetnek, és a szinteket olyan szövegek jelenetezik, mint *A kos jegyében*, *Ah, daimonion*, *Agnus dei*, *Érzékeny birodalom*, *Hová rohadsz?*, *Civitas dei*, *Lógunk feszes zsinegen*, *Dunamedencecsont*, *Bábel*. De ugyanilyen gradáció érvényesülése, érvényesítése figyelhető meg a sorrendben második posztumusz kötet, a *Magánterület* (1990) alaphangját létrehozó, kiemelkedően jó versekben: *Rákrománc*, *A sintér és a színtér*, *Delphoi felé*, *Homokábrák*, *Tűlsó part*, *Belharc*, *Foggal, körömmel*.

A testi börtön mint a lét szakadékát feltáró ontológiai közeg³¹ a fájdalom alapszerkezetét megvilágító, de lényegileg közölhetetlen, nyilvánosságra nem hozható anyagismeret birtokosává teszi a költőt. Az ontológiai áramkörként hangsúlyozott testet³² az elhatalmasodó kín szerteágazó erői kartografálják és tárgyiasítják sérült felületé: "Testem át- meg átjavított térkép/ tévedtek kik szabták hibáztak kik mérték" (*Lógunk feszes zsinegen*). Ebben a költeményben a külső és belső test-tapasztalás kompendiózus összképét³³ a hasban "ki-nyílt újra büzlő kert" ékessége határozza meg: "hiába tiltom hiába hagyom/ kobaltágyúval lőnek agyon/ bántják a hasamban féltve nevelt virágot/ tépkedik belőlem a világot". Elképzelhető, hogy szándéktalanul, de az is meglehet, hogy készakarva utal itt a költő a hasban sarjadozó mérges növény Danilo Kiš által elbeszélte történetére. *A holtak enciklopédiája* (*Enciklopedija mrtvih*) címadó novellájában a D.M. hasüregében burjánzó különös virág egy meghámozott óriásnarancsra hasonlít, és D.M. életét ez a kapillárisokra emlékeztető, vékony, piros vonalak által behálózott, fölrepedt hatalmas gumó fogja össze és fonja egybe a halállal. Talán leginkább azért figyelemreméltó és elgondolkodható egybeesés az iménti, mert Sziveri János már a *Szabad gyakorlatok* idején önálló versciklust szentelt a narancs "tartalmának", "történéseknek", "sorsának", "időtartamának" és "aszkezésének" magyarázatára, ilyenképpen téve kísérletet az élet folytonos keletkezésének és pusztulásának tükörijátékos értelmezésére. Akkor, amikor még a gyógyíthatatlan betegségtől függetlenül állt módjában a lebírhatalatlan élet metamorfózisát a narancs gömbszerkezetének arányos felépítéséhez viszonyítani, amelyben minden már ott végződik, ahol és amikor kezdődik.

Ahogy a *Modern szonett* József Attilája az "életben tartó halálfélelme" támaszkodott, úgy hagyatkozik *A kos jegyében* költője a "csontig nyilalló

fegyelem" kordában tartó erejére. E szigorúság jegyében, a mintás költészet nyűgeivel elszámolva vetkőzik hát le a *Bábel* további költeményei is a "meddő ornamentikát". A szonettek, mondókák, átokversek, gúnydalok, ódák és elégiák anatomizáló kifejezőkészlete, patognomikus beszédmódja a balvégzet témaköreiben ("gyarapodás-elfogyás", "kiforduló gyomor", "roskatag test", "mélázás a szar felett", "gőzölgő, ronda test", "hitvány kelések", "düh, mocskok, salak, lucskok", "savanyú levés", "csörgedező húgy", "tápvíz a vérért cserébe", "a gazdája nélkül korgó, kétharmad gyomor") terebélyesedik ki, felidézve ezáltal a *Dia-dalok* és a *Mi szél hozott?* darabjainak lendületét, a költő mindenre elszántságát. A versalany a nyelvi akribia olyan eszközkészletét mozgósítja megint a játékos rím��orozatokban, a meghökkentő szóösszetételekben, a verssorok szó- és mondatátviteleiben, amellyel a hangvétel ironikusságát, önironikusságát is minduntalan kiemeli. Nyoma sincs a mentális enervációnak, a személyesség hitelét mindvégig az értelmi harmónia fegyelmezettsége garantálja. A lapidáris közlésmód ténymegállapító retorikája ezzel a hajlíthatatlansággal érintkezvén egyszerűságra rávilágít arra, hogy az összes megélt döbbenetes viszonylatai igazából mennyire ellenállnak a szavakba foglalásnak, és hogy a szavak nevében aligha történhet meg az élet nyers, valódi dolgainak kétségbevonása.

A szerelmi együttlét szoros emberi közelségének pillanatairól a *Közelharc* ciklus versei egytől egyig a vágy és végzet egyenlőtlen erőviszonyának vonatkozásában beszélnek. A test extatikus és recesszív oldalának a nemiségben sűrítődő megnyilvánulásai fejeződnek ki többek között a *Palicsi kúra*, a *Fertőtlenítés*, a *Fecskék a falon*, *Elmeszelt tél*, a *Bolyongás az alhas lankáin* vagy a *Közelharc* című költeményekben. A szenvedélyesség, az elragadtatottság és az élvezet mámoros alkalmait azonban a szomorúság, a veszteségérzés és a pusztulástudat kellemetlen hangulata lengi körül. Még a mondókaszerű, altató-megigéző, átokformulás és becézgető költemények, amilyen az *Álomdal*, a *Szívintarzia* és az *Éhes disznó makkal* hangjába is erős félelem és fájdalom vegyül. A vágyakozó testek a gyönyör mártíriaként fonódnak egymáshoz szétbonthatatlan ölelésükben: "Elkobozlak és bezúzlak/ egyetlen egységes egészben -/ hogy engemet a véredbe egyél/ Tartalak magamban Tartalak/ másban a szétszabdalt/ megmaradásban -/ Alámerültél e társas árvaságba" (*Gyanta és méz*). De a halálrettenet és az ezt övező tehetetlenség kínjai a fellobbanó kedvek találkozóit, az egymásba vegyülő testnedvek fesztiváljait és az egymással érintkező szervek örömmünnepeit lassan-lassan a szerelem vágóhídjára számúzik: "lehűlünk, bár hevülünk még./ A józanságtól a hideg kilel./ Ádámcsutkám, mint csomó a nádon./ Érett mandula koppan a kövezeten./ Ne vedd zokon, ha megöllek olykor -/ dühömet azzal majd levezetem." (*Halak kora*)

A testnek ugyanaz a szerepe a világban, ami a szívnek az élő szervezetben,³⁴ vagyis az élet működtetése. A szív ilyen értelmű, igazi fontosságáról az *Érzékeny birodalom* számol be, amikor ezt a tájékoztatást nyújtja: "Mint nevémet, a szív/ regulázza testem ritmusát." A *Bábel* utolsó sorában maga e létfontosságú szerv válik dühöngő Bábelle³⁵, a testet a tehetetlenség elleni tiltakozás romba dőlő épületévé, a "bőrön átvilágító csontok" székesegyházává, csupa torronyá és katakombává³⁶ minősítve át. A "33 éves lézengő árva apostol" itt zajló beavatása keresveszőségekkel és szenvedésekkel jár, angyalok meg démonok bámulta hányattatás. Annak a műstésznek az útja, akinek árnyát angyalszámnyak suhogják körül, ám lépéseit a lelkével fogózni akaró bestiák figyelme és várakozása

kíséri: "egyikük hörög másikuk morog/ farkát morzsolva réved a sátán/ szörzete felmered a hátán". Nemcsak a *via mystica praesentia dei* és *praesentia diaboli* között vibráló illuminatív szakaszába torkolló létezés tehát az övé, hanem a szellemi és testi átlényegülés ama kálváriája is, amely a kórházi intenzív osztályon, a test bevégződésének legközönségesebb infernójában, gumikesztyűs kezek, tápvizes palackok és műanyag kábelek között ér véget.

A betegség lehengette test végső ügyei és az élet elnémulás előtti utolsó fejleményei a *Bábel* tökéletes felépítését és rendezettségét kevésbé mutató *Magánterület* utóiratszerű, *post factum*-költészetében³⁷ jutnak kifejezésre. A "hamisítványként" (*Rákrománc*), a "maga mintadarabjaként" (*A sintér és a színtér*), valamint az "én, a mása és egy daganat" (*Delphoi felé*) triumvirátusaként feltüntetett test árnyképei jelennek meg a nekikészülődés dísztelen helyszínein, a "pőre placcon" és az "álmatagon köhögő trolin". A költő önmagára irányuló terepszemléjekor hasonmásainak segedelmére bízza magát. Persze már nem először, hiszen alakmások segédszemélyzete kísérte őt korábban is. Az "alteregő önmaga barátja" – jelentette ki egykoron a *Szájbarágás Nektár és ambrózia* című versében, sőt nyomon követhető, ahogy a *Szabad gyakorlatok* "magunkbahorpadásától" (*Szabó Lőrinc számbavétele*) a *Hidegpróba* "bennünk érzett részén" (*Ami a múltba átmenthető*), a *Dia-dalok* "önmagát megsemmisítő képmásán" (*Bábjáték*) és a *Szájbarágás* "saját magába költöző hasonmásán" (*Nektár és ambrózia*) át egészen a *Mi szél hozott?* "kettős személyben fáradásáig" (*Az ordas visszahull*) bővül az alteregő szerepköre.

A *Magánterület* versvilágának kötött metrikai és ritmikai konstrukciói, továbbá a tárgyakhoz, minőségekhez, anyagokhoz társított szóképek és alakzatok a reflexív tevékenység előtérbe állítását szolgálják.³⁸ A testi szenvedését elégiákban megszólaltató, a költészetét majmolókra pedig harsány és kemény epigrammákkal rápirító Janus Pannoniust egyaránt megidézi ez az utolsó gyűjtemény. A *Hangtolvajhoz*, csak úgy például a *Költeményeinek tolvajára* című Janus-epigrammára játszik rá olyképpen, hogy ennek disztichonos felépítését már nem utánozza, viszont a szöveg hangulati ívét és csattanóra kihegyezett hibátlanul megtartja. A testi lecsupaszodás e hajdani nagy költőt idéző, végzetes alaphelyzetében³⁹ a hiány tulajdonviszonyai könnyűszerrel áttekinthetőek. "Falanszter lettünk, bárgyú sziget,/ rég-volt-egész – vagy még-régebben." (*Túlsó part*) A kizárólagos bizonyosság tehát csakis a test marad, a sejtek rendjének fejünkre omló "katedrálisa" (*Delphoi felé*), amely az egyetlen valóban megbízható médium. A költő a test csődmisztériumának beavatottjaként immáron a tortúrákon felülkerekedve, a pusztulás korlátlan hatalmáról megbizonyosodva szembesül a narkotizált tudatú, mesterségesen beállított keringési dinamikájú szervezet önmagára visszaverődő képmásával: "Túl a kialvatlan égen/ nem hat a narkózis. Végem." (*Foggal, körömmel*) A *Zavar* zárósora a személyének egy utolsó önreflexióval adózó ember méltóságteljes halálba hanyatlását örökíti meg: "Valakit elszólítottak belőlem –".

Sziveri János, Pilinszky János, Petri György, Orbán Ottó és Baka István költészetéhez mérhető munkásságának jellegadó sajátossága a szertartásosság. Ám akár a testi öntevékenység rituális-reflexív mozdulatai és eseményei, akár a testi kór feltartóztathatatlan, a szervezetet hatalmukba kerítő és legyűrő erői irányítják, a szertartásosság mindig az élet zajlásának ugyanazon rendeltetésére

hívja fel a figyelmet, arra, hogy milyen komoly mértékben kell rólunk szólnia létünk lefolyásának. Ennek a mértéknek a gyakorlata Sziveri János költészete, olyan állandó vállalkozás, amely az engedmények kockázatát sohasem vállalva irányult a személyiség autonómiájának megelégsére és végérvényes megtartására. Ha a szabadság és függetlenség az, amit Sziveri János gyanított, akkor szemérmetlennek lenni, a nyelv nomádjának lenni feddhetetlenséget eredményez, szégyentelenné lenni pedig ártatlanságot és tisztaságot jelent. Alighanem ez az ő költészetének mindennél fontosabb tanulsága.

JEGYZETEK

1. Mirko Kovac: Biografija bez vesolja In: Evropska trulez. Prosveta. Beograd, 1986. 24. A hozzáférhető magyar nyelvű kiadás (Mirko Kovác: Európai költésrothadás. Ford. Borbély János. Forum. Újvidék, 1987. 20–21.) szövegétől némileg eltértem, mert ez Mirko Kovac szövegvilágának kopárságához képest patetikusnak tűnik.
2. A forrásvizek barbársága. Sziveri János. In: Keresztury Tibor: Félterpeszben. Arcképek az újabb magyar irodalomból. Magvető, Bp., 1991. 111.
3. Maurice Merleau-Ponty: Nature et logos: Le corps humain. In: Résumé de cours. Collège de France 1952–1960. Gallimard. Paris, 1988. 176.
4. Vö. Maurice Merleau-Ponty: I.m. 177.
5. Losonczi Alpár: Anti-poétika mint kiút. In: Hiányvonalatkozások. Forum. Újvidék, 1988. 206.
6. I.m. 209.
7. Vö. Drew Leder: A Tale of Two Bodies. In: The Body in Medical Thought and Practice. Ed. Drew Leder. Dordrecht. Kluwer Academic Publishers. Boston–London, 1992. 27.
8. Vö. Richard J. Baron: Why Aren't More Doctors Phenomenologists? In: The Body in Medical Thought and Practice. Ed. Drew Leder. Dordrecht. Boston–Kluwer Academic Publishers. London, 1992. 40–41.
9. Losonczi Alpár: I.m. 211.
10. Vö. Maurice Merleau-Ponty: Le visible et l'invisible. Gallimard. Paris, 1979. 158.
11. Edmund Husserl: Természettudományi és szellemtudományi beállítódás. Naturalizmus, dualizmus és pszichofizikai pszichológia. In: Válogatott tanulmányai. Gondolat. Bp., 1972. 296.
12. A kifejezést a görög *εκστατικός*-ból a "magán-kívül levő", "magán-kívül álló" jelentéssel használja Drew Leder *The Absent Body* c. könyvében: *The University of Chicago Press*. Chicago and London, 1990. 21. E szerzőt megelőzően, de számára is mérvadóan, a szó ugyanilyen értelmű használatával már Martin Heidegger is élt ekképpen: "Az időbeliség az eredendő magán- és magaért valóan »magán-kívüli«. Ezért a jövő, a voltság, a jelen jellemzett fenoméjeit az időbeliség *eksztázisainak* nevezzük." In: *Lét és idő*. Gondolat. Bp., 1989. 541.
13. Vö. Drew Leder: I.m. 30–34.
14. Vö. Sören Kirkegaard: Az irónia mint uralt momentum. Az irónia igazsága. In: *Írásából*. Gondolat. Bp., 1994. 117.
15. Drew Leder: I.m. 53.
16. L. Weöres Sándor: A teljesség felé. In: *Egybegyűjtött írások*. 1. köt. Magvető. Bp., 1986. 528–529.
17. Losonczi Alpár: A szubverzív nevetés versei. In: *Jelenkor*. 1989. 1. 88.
18. Vö. Michel Foucault: Felügyelet és büntetés. Gondolat. Bp., 1990. 38–39.
19. Losonczi Alpár: I.m. 87.
20. Szörényi László: Bevezető Sziveri János írószövegségbeli bemutatkozásához. In: *Életünk*, 1988. 11. 994.
21. Thomka Beáta: Töménység, szigorúság, fegyelem. In: *Áttetsző könyvtár*. Jelenkor. Pécs, 1993. 112.
22. Mihail Bahtyin: Francois Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája. Európa. Bp., 1982. 393.
23. I.m. 393.
24. Maurice Merleau-Ponty: Nature et logos: Le corps humain. I.h. 177.
25. Vö. Thomka Beáta: I.m. 113.
26. Vö. Martin Heidegger: Lét és idő. 415–441.
27. I.m. 415.
28. I.m. 450.
29. Vö. Vilem Flusser: Az ágy. In: *Az ágy*. Kijarat. Bp., 1996. 70.
30. Vö. Thomka Beáta: A formafegyelem megszenvedettsége. In: I.m. 115.
31. Vö. Losonczi Alpár: A végesség szorításában. In: *Életünk*. 1991. 4. 380.
32. Uo.
33. Vö. Maurice Merleau-Ponty: *Phenomenology of Perception*. Routledge & Kegan Paul, London – The Humanities Press. New Jersey, 1986. 98.
34. I.m. 203.
35. Vö. Thomka Beáta. Test és szellem Babelében. In: I.m. 126.
36. Vö. Mihail Bahtyin: I.m. 393.
37. Vö. Keresztury Tibor: Trolin Delphoi felé. In: *Alföld*, 1992. 4. 74.
38. Vö. Thomka Beáta: Túl ama bizonyos ponton. In: I.m. 139.
39. I.m. 138.